

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA SO‘Z YASALISHINING TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tóxtayeva Laylo Shóxratjon qizi

Toshkent davlat xalqaro moliyaviy boshqaruv universiteti xorijiy til va adabiyot fakulteti 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tilida so‘zlar yasalishi usullarini muhokama qiladi va misollar bilan yoritadi. Har bir til rivojlanishida so‘zlarning yasalishi qoidalari mavjud. O‘zbek tilidagi so‘z yasalish usullari ingliz tilidan farq qiladi ularning turli xil xususiyatlari haqida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Morfologik, Sintaktik, Affiksatsiya, Suffikslar, Prefikslar, Qatlam (Konkatenatsiya), Kombinatsiyalar,

Tilshunoslikda so‘z yasalishi tilning tuzilishini, grammatik qoidalarini va leksik tizimini tushunishning muhim qismlaridan biridir. Har bir til o‘ziga xos so‘z yasalish mexanizmlariga ega bo‘lib, bu tilning strukturaviy xususiyatlarini ko‘rsatadi. O‘zbek va ingliz tillari, turkiy va germanik tillar oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, ularning so‘z yasalishi turlicha xususiyatlarga ega. Ushbu maqolada, o‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z yasalishining asosiy tipologik xususiyatlarini taqqoslaymiz. Ushbu tillarning struktura, morfologiya va yasalish jarayonlari tahlil qilinadigan bo‘lsa, quyidagi asosiy xususiyatlarni ta’kidlash mumkin:

O‘zbek tilida so‘z yasalishi:

1. Morfologik xususiyatlar:

O‘zbek tili agglutinaiv tillardan biri sifatida, unda so‘zlar ko‘p qo‘shilish orqali yasaladi. Ya’ni, bir nechta afikslar (prifikslar, suffikslar) birlashtirilishi mumkin.

O‘zbek tilida so‘z yasalishi ko‘pincha qo‘shish (kompozitsiya) va afiksatsiya yo‘li bilan amalga oshiriladi.

2. So‘z yasalish jarayoni:

O‘zbek tilida asosan asli so‘z, qo‘shma so‘zlar va joyi o‘zgargan so‘zlar (masalan, "kitob" + "xon" = "kitobxon") orqali yangi so‘zlar yasaladi.

Afikslar yordamida sifatlar, fe'llar va nomlar yasalishida keng imkoniyatlar mavjud.

3. Sintaktik xususiyatlar:

O‘zbek tilida so‘z yasalishi ko‘pincha konnotatsiyalarni kengaytiradi va ular ma’no, vazifa va kontekstga qarab har xil ahamiyat kasb etishi mumkin.

O‘zbek tili – turkiy tillar oilasiga mansub bo‘lib, so‘z yasalishida affiksatsiya (prefikslar, suffikslar va infikslar) asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbek tilida so‘zlar asosan ikki usulda yasaladi:

1. **Affiksatsiya:** O‘zbek tilida so‘zlarni hosil qilish uchun turli affikslardan foydalaniladi. Masalan:

Suffikslar: -chi (mutaxassis → mutaxassis-chi), -lik (kitob → kitob-lik).

Prefikslar: O‘zbek tilida prefikslar kamroq qo‘llaniladi, lekin mavjud (masalan, turkiy tillarda "anti-" prefiksidan foydalanish).

2. **Qatlam (Konkatenatsiya):** So‘zlar bir-biriga qo‘shilib yangi ma’nolarni ifodalaydi. Masalan:

Kombinatsiyalar: qaytar-qaytar, olim-tadqiqotchi.

3. **Deyarli Qonuniy Qoidalardan foydalanish:** O‘zbek tilida so‘z yasashida qoidalarga tayangan holda affikslar qo‘shiladi.

Ingliz tilida so‘z yasalishi:

1. **Morfologik xususiyatlar:**

Ingliz tili analitik tillardan biridir, ya'ni so‘z yaslashini ko‘proq o‘zaro bog‘lanish va funkcionallik bilan belgilanadi.

So‘zlar asosan prefikslar va suffikslar yordamida yasaladi, lekin qo‘shma so‘zlar ham keng tarqalgan.

2. **So‘z yasash jarayoni:**

Ingliz tilida so‘z yasalishi odatda morfem, ya'ni yasovchi qismlarni birlashtirish orqali amalga oshiriladi. Masalan, "happy" (baxtli) + "ness" (holat) = "happiness" (baxtlilik).

So‘zlar ham qo‘shma (masalan, "toothbrush") ham birlamchi yasash orqali paydo bo‘ladi.

3. **Sintaktik xususiyatlar:**

Ingliz tilida so‘z yasalishi ko‘proq sintaktik xususiyatlarga tayanadi va so‘zlar o‘rtasidagi aloqalarni aniqlashda yordam beradi.

Ingliz tili – germanik tillar oilasiga mansub bo‘lib, so‘z yasashida ikki asosiy usul mavjud:

1. **Affiksatsiya:** Ingliz tilida affiksatsiya ham keng qo‘llaniladi, lekin prefikslar va suffikslarning roli turli bo‘lishi mumkin:

Suffikslar: -ness (happy → happiness), -ly (quick → quickly).

Prefikslar: un- (happy → unhappy), re- (do → redo).

2. **Kompozitsiya:** Ingliz tilida so‘zlarni birlashtirib yangi so‘zlar hosil qilish keng tarqalgan. Masalan:

Kompozitsiya: toothpaste (tooth + paste), airport (air + port).

3. **Qismlar:** Ingliz tilida so‘zlar ko‘pincha qismlar orqali yasaladi, masalan, so‘zning qismlarini (root) o‘zgartirish orqali (love → lover, achieve → achievement).

Taqqoslash

1. **Affiksatsiya:** O‘zbek tilida affiksatsiya asosan suffikslar yordamida amalga oshiriladi, ingliz tilida esa prefikslar va suffikslar kombinatsiyasi orqali yangi so‘zlar yaratiladi. Ingliz tilida prefikslar ko‘proq ishlatiladi, o‘zbek tilida esa prefikslar kamroq qo‘llaniladi.
2. **Kompozitsiya:** Ingliz tilida kompozitsiya so‘z yasashida muhim rol o‘ynaydi, bu o‘zbek tilida ham mavjud bo‘lsada, ingliz tilida bu jarayon kengroq qo‘llaniladi va murakkabroq bo‘lishi mumkin.
3. **Suffikslarning Rol:** O‘zbek tilida suffikslar so‘z yasashining asosiy vositasi bo‘lsa, ingliz tilida suffikslar va prefikslar birgalikda so‘zlarning grammatik va leksik xususiyatlarini aniqlashda qo‘llaniladi.

Xulosa

O‘zbek va ingliz tillaridagi so‘z yasash mexanizmlari ularning tilshunoslik tuzilishida o‘ziga xos xususiyatlarni namoyon qiladi. O‘zbek tilida affiksatsiya va qatlam usullari asosiy rol o‘ynasa, ingliz tilida prefikslar, suffikslar va kompozitsiya orqali so‘zlar yaratiladi. Ushbu taqqoslash, tilshunoslikdagi tillararo farqlarni va o‘xshashliklarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. O‘zbek va ingliz tillarida so‘z yasashi turlicha strukturalarga ega. O‘zbek tili agglutinaiv morfologiyaga, ingliz tili esa analitik xususiyatlarga ega bo‘lib, har ikkala tilning o‘ziga xos yasash jarayonlari va tuzilmalari mavjud. Har bir til o‘z tilshunosligi va madaniyati kontekstida so‘z yasashi jarayonini har xil tushunishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Y. Djurayeva, R. Ayatov, A. Shegay - "Ingliz tili grammatikasini o‘qitishning dolzarb muammolari va yechimlari"-, Ta’lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar2020
2. X. Abdurahmonov – “Ozbek tilining amaliy grammatikasi”, -T.: Oqituvchi 1992.
3. M.Ruzmetova, F.Orazova, G.Qayumova- "Ingliz tilida lug‘at kompetensiyasini o‘rgatishning roli",- Ta’lim fanlari bo‘yicha akademik tadqiqotlar2020
4. B.A. Kaushanskiy- "A grammar of the English Language", -1997
5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent, Universitet, 2006.
6. Sapayev Q. Hozirgi o‘zbek tili. (Morfemika, so‘z yasashi va morfologiya) – Toshkent, 2009.
7. Xojiyev A. O‘zbek tili so‘z yasashi tizimi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1989.
8. G‘apporov M., Qosimova R. Ingliz tili grammatikasi. – Toshkent: Turon iqbol, 2010.